

సద్యోవిముక్తి

- జి. బి. ఆర్. కె. శర్మ

ధర్మచక్ర ప్రవర్తనమై (1) ఒక తరమైంది. మహా కశ్యపుని శిక్షణలో, సారిపుత్ర మౌర్ఖల్యాయనుల (2) సారధ్యంలో శ్రమణసంఘం సుస్థిరమై వర్తిల్లుతోంది. తథాగతుడు (3) ప్రవచించిన ఆర్యసత్యాలను విని, అష్టాంగమార్గమును అవలంబించి అర్హతులైన శ్రమణులు, దుఃఖోపశమనులైన సాధారణజనులు వందలు, వేలు. బుద్ధుడైన సిద్ధార్థగౌతముని పవిత్రనామం ఆర్యావర్తమంతటా ఒక మహాసంచలనం కలుగజేసింది. జన్మస్థలమైన కపిలవస్తులోను, ధర్మచక్రప్రవర్తన మొదలైన వారణాసిలోనే కాక, వైశాలిలో, శ్రావస్థిలో, రాజగృహంలో- తూర్పున మగధనుండి పశ్చిమాన మాళ్ళదేశం వరకూ- బుద్ధప్రదిపాదిత ధర్మ మార్గమే శిరోధార్యమైంది, అన్ని వర్గాలలో, అన్ని వర్ణాలలో. ఔత్తీశరణాలు ("బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి", "ధర్మం శరణం గచ్ఛామి", "సంఘం శరణం గచ్ఛామి" జనులకు నిత్యమూ జపించే మంత్రాలయ్యాయి.

ధర్మచక్రం నిరాఘాటంగా తిరుగుతోంది. చక్రంలోని ఆకులతీరున ఋతువులూ, హాసనములూ దొరలు తున్నవి. తథాగతునికి షష్టిపూర్తి కూడా అయినది. అయినా, ఆయన దినచర్యలో మార్చేమీ లేదు. తెల్లవారుజామున లేవడం, కాలకృత్యాలయ్యాక ధ్యానము, సంఘకార్యాచార్యకనము, తరువాత చేత భిక్షాపాత్రతో సమీపగ్రామమునకు నడక, ఏ యింట భిక్ష లభిస్తుందో ఆ గృహస్థులకు ధర్మబోధ, నివాస స్థలమునకు మరిలిరాక, అపరాఘ్ణమున విశ్రాంతి, సాయంకాలమున పరిసరప్రాంతములనుండి దర్శనార్థమై వచ్చిన వారితో గోష్ఠి, సూర్యాస్తమయం తరువాత పునఃస్నానము, శిష్యులతో ధర్మమీమాంసను గురించి చర్చ, వెనుక ధ్యానము, నిద్ర.

ఇరవై ఐదేళ్ళుగా ఇదే ఆయన దినచర్య. సమ్మక్లంబుద్ధునిగా దేశమంతటా ఆరాధ్యుడైనపుడు కూడా ఆయన దైనందిన కార్యకలాపాలలో మార్పులేదు. మహారాజులచే సత్కరింపబడినపుడు కూడా ఆయన భిక్షాపాత్రను విడువలేదు; వినయము కోల్పోలేదు. అనతికాలంలోనే అనుచరులూ, దేశాధిపతులూ, అశేష ప్రజాసేకమూ ఆయనను సాక్షాత్తు భగవంతునిగా కీర్తించి ప్రతిష్ఠింపబోయినపుడు, ఆయన ప్రయత్నాలన్నింటినీ వారించి, తాను కూడా అందరి వలెనే "సాధారణమానవుడననీ", అసాధారణ సాధనచే ఎవరైనా బుద్ధుడయే అవకాశముందనీ, అందుచేత తనను 'ప్రత్యేకంగా పూజించవలసిన అవసరం' లేదని ఎన్నో సార్లు తెలియచేశారు.

ఒకసారి జేతవనంలో సాయంకాలపు సత్సంగంలో భిక్షువు లందరూ సమావిష్టులై ఉండగా తథాగతుడు ప్రపంచవశాత్తూ "సోదరులారా! బహుకాలమై మీరంతా

ధర్మమార్గానుగాములుగా సంఘంలో ఉన్నారు. నేను చెప్పినది విన్నారు; నన్ననుసరించారు. నా ప్రవర్తనలో గాని, బోధలలోగాని లోపమేమైనా మీకు తోచినదా?" అని అడగగానే అందరూ ఉలిక్కిపడ్డారు. ఇటువంటి వ్యక్తిగతమైన ప్రశ్న భగవానుని వద్దనుండి ఎన్నడూ రాలేదే! అందులోనూ భగవానుని ప్రవర్తనలోనూ, బోధలలోనూ, లోపమా? ఎవరూ మాట్లాడలేదు. బుద్ధుడందరి వంక సాభిప్రాయంగా చూశాడు అందరూ తలవంచారు. ఆరామమంతా నిశ్శబ్దమావరించింది. దూరంగా ఉన్నా, నెమిళ్ళ క్రింకారాలు బిగ్గరగా వినవచ్చాయి. సారిపుత్రుడొక్కడే ధైర్యంగా తల ఎత్తాడు.

ప్రక్కనున్న పుష్కరిణి మీదుగా ఆరామంలోకి చల్లగాలి వీచింది. సారిపుత్రుని ఒంటిమీద చీవరపు (4) అంచులు రెపరెపలాడాయి.

“భగవాన్! మీ ప్రవర్తనలోను, బోధనలోను, లోపమా? తమవంటి మహాపురుషులు గతంలో లేరు; ఇక ముందు ఉండబోరు; ఇది నా నిశ్చితాభిప్రాయం”

భగవానుడు సారిపుత్రుని వంక చూపు సారింది, “సారిపుత్రా! గతించిన బుద్ధులనందరను నీవెరుగుదువా?”

“లేదు, భగవాన్!”

“షాసీ, రానున్న బుద్ధుల గురించి నీకు తెలియునా?”

“లేదు, భగవాన్!” సారిపుత్రుని మాట కొంచెం తొట్రు పడింది.

“కనీసం తథాగతుని గురించిన సంపూర్ణజ్ఞానం నీకున్నదా?”

సారిపుత్రుని కంఠం గాఢదికమై సన్నగిలింది. “అదీ లేదు, భగవాన్!”

“అయితే నువ్వంత ధైర్యంతో తథాగతుని వంటి వారు లేరని ఎలా చెప్పగలవు?”

సారిపుత్రుడు నమ్రతతో తల వంచాడు. అతని కనులు కొలనులయ్యాయి. ఆరామమంతా నిశ్శబ్ద మావలించింది.

చిక్కనవుతూన్న సంజ చీకట్లో కూడా తథాగతుని వదనం తేజస్సుతో వెలిగింది. ఆయనవంటి మహా పురుషులుండడం సాధ్యమా?

ఆయన పవిత్ర దర్శనమే కల్పషహారిణి; కరుణా మయమైన ఆయన చూపే సౌఖ్యప్రదాయిని; ఆయన మృదుభాషణే అమృతవర్షిణి! ఆయన తోడి సహవాసమే స్వర్గతుల్యము!

ఎంతటి పుణ్యమో కదా భగవానుని భిక్షాపాత్రను నింపిన గృహిణిది!

ఎంత సఫలమైనదో కదా ఆయన ఆశీస్సు అభించిన జాతకాలు!

ఎంత చరితార్థత నందినవో కదా, ఏ చెట్టు నీడనో, ఏ ఇంటి ముంగిటనో ధర్మబోధలు విన్న జీవితాలు! - ఆయనను అనుసరించి సేవించిన శిష్యుల సుకృతమో? సాయం సమయమున భగవానుని సత్సాంగత్వ ఫలమో? ఆయనతో ధ్యానావస్థిత మనస్కులైన వారి మహాద్భాగ్యమో?

ఇక భగవానుని నిత్యావసరాలకు తోడ్పడి, తోడు

నీడగా ఉన్న ఆనందుని అదృష్టమో? చెప్పతరమా!

ఋతుచక్రమణంలో గ్రీష్మ వర్ష శిశిర వసంతాలు పునరావృత్తమవుతున్నవి. తథాగతుని జీవితచర్య యథా తథంగా నడుస్తోంది, కొన్ని చిత్రమైన సంఘటనలతో-

మంత్రపాఠాలు ఏవో వల్లించి భుక్తికి మాత్రం పనికి వచ్చే “నాలుగు ముక్కలు” నేర్చుకున్న మామూలు బ్రాహ్మణుడు కాడు బాహ్యుడు; శాస్త్రాలు సాంగో పాంగముగా (కె అధ్యయనం చేసి, భోధించగల శక్తి ఉన్నవాడు. యజ్ఞములు చేసినవాడు, చేయించ గలవాడు. విద్య, పాండితీ, జ్ఞానము వంశపారపర్యంగా వచ్చినవి. తనలో పరాకాష్ఠ నందుకున్నవని తన దృఢనిశ్చయం. అయినా, ఎంచేతనో కూలంకషమైన శాస్త్రజ్ఞానం ఉన్నా కుదుటబడే మనశ్శాంతి లేదు; అంతరంగంలో ఏదో అసంతృప్తి, ఆవేదన. ఐదు దశకాలు దాటినప్పటికీ అవి షాలేదు సరికదా ఎక్కువవుతున్నవి.

పశ్చిమసముద్ర తీరాన ఉన్న “సూర్యారక” (తె గ్రామంలో ఆరుబయట పడుకొని ఉన్నాడు బాహ్యుడు. వైశాఖమాసం అయినప్పటికీ రెండు జాముల రాత్రి అయిందేమో, కొంచెం చల్లబడింది. నీటి మీదుగా చల్లటిగాలి ఉండీ ఉడిగీ వీస్తున్నది. ఆకాశంలోని శుక్ల ద్వాదశి చంద్రుణ్ణి, ఆచ్ఛాదిస్తూ ఉన్న మేఘశకలాలను తదేకంగా చూస్తున్నాడు బాహ్యుడు. బాహ్యప్రకృతి లోని వెలుగునీడలలాగే మనోగగనంలో ఆలోచనామేఘాలు వస్తూ షాతూ ఉన్నవి.

“యజనజన్యమూ, తపఃఫలమూ అయిన పుణ్యమేనా ధ్యేయం?” ‘క్షిణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి’ (‘చేసుకున్న పుణ్యం సన్నగిలితే తిరిగి మనుష్యుల లోకం చేరుకుంటారు’ - దేవతలు కూడా) అని కదా ఆరోశ్చిక్తి; ఈ చావు పుట్టుకల జంజాటంలోంచి బయటపడేమార్గం లేదా? జీవన్ముక్తి అంటారే, అది ఎటువంటిది? అది సాధ్యమా? “సోహం” (అదే నేను) అనీ, “తత్త్వమసి” (అదే నీవు) అని అనడం, మననం చేయడం, భోదించడం తేలికే! కాని, అది అనుభవించడం ఎలా? ‘యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ’ (దేనినైతే చేరుకోలేక మనస్సుతో పాటు మాటలు కూడ వెనుదిరిగి షాతాయో) అని వేదవాక్కు కదా, మరి ఆ అనిర్వచనీయమైన దాన్ని తెలుసుకోవడమెలా? తెలుసు కున్న వారు ఎలా గ్రహించారు? అసలు అటువంటి

వారెవరైనా ఉన్నారా? ఉన్నా, వర్ణించలేని అనుభవం వారైనా ఇతరుల కెలా తెలియజేయగలరు? ఇక దారి ఏది? “సందేహాలన్నీ ఒకదాని వెనుక ఒకటి కెరటాల్లా వచ్చాయి.

కాని అంతలోనే, “ఛీ! ఆలోచనలు తప్పుదారి పడుతున్నవి. అపౌరుషేయములైన వేదవాక్యాలనే శంకించటమా?” కలవరపాటుతో బాహ్యుని మనస్సు పరిపరివిధాల పోయింది. చూస్తుండగా ఆకాశంలో మబ్బులు దట్టమయ్యాయి. నిశ్శబ్దంగా ఉన్న రాత్రి వేళ సముద్రపు కెరటాల హోరు మాత్రం బిగ్గరగా వినవస్తోంది. “ఇదేదీ కాదు; తాను సంపూర్ణజ్ఞాని; వేరే జ్ఞానోదయం ఏమున్నది? జ్ఞానమే కాక, నిత్యానుష్ఠానమూ, యమనియమాది షట్క సంపత్తి, ఎన్నో యోగాదుల సత్తలమూ, ఇవన్నీ ఉన్న తాను జ్ఞానికాక వేరెవరు? ఈ పూర్ణజ్ఞానమే మోక్షమో, మోక్షదాయకమో కాకపోతే మరేదీ కాదు!” బాహ్యుని ముఖంపై చిన్ననవ్వు వెలిసింది; సమాధానపడి, నిశ్చలించి కళ్ళు మూశాడు. నెమ్మదిగా నిద్ర ఆవరించింది. చంద్రాస్తమయం కాబోతున్నది. వీధిలోని మామిడి చెట్టు నీడ దట్టమై ఇంటి ముంగిట పరచుకుంది. గుమ్మం ముందరి మందార మొక్క నీడ కూడా అరుగు మీదికి జరిగింది. సముద్రం మీదుగా పడమటిగాలి చల్లగా సాగింది.

బాహ్యునికి పట్టిన చిక్కని నిద్రలో ఒక చక్కని కల. గాలిలో అనాయాసంగా తేలిపోతున్నట్లు, సాగిపోతున్న మేఘాల మధ్య పయనిస్తున్నట్లు! ఇరుప్రక్కల నిలబడి దేవతలు వేదమంత్రాలు పఠిస్తున్నట్లు! -“తమేవ విదిత్యాతి మృత్యుమేతి,నాన్యః పన్దా విద్యతేయనాయ” (అతనిని తెలియుట వలననే ఎవరైనా మృత్యువును దాటగలరు; వేరే మార్గమేమీ లేదు). వెంటనే అదే అర్థాన్ని బలపరుస్తున్న వేరొక దివ్యవాణి బిగ్గరగా వినవచ్చింది; “బాహ్యో! నువ్వేదో గొప్ప జ్ఞానినని అనుకుంటున్నావేమో! పారపాటు సుమా! నీకా అర్హతలేదు. అసలైన జ్ఞాని, సమ్యక్ సంబుద్ధుడు శ్రావస్తీలో (7) అన్నాడు. అతడే సంపూర్ణుడైన అర్హుడు. అతని ధర్మప్రవచనమే మోక్షదాయకము! “

కొట్టినట్లు నిద్రపోయిన బాహ్యునికి ఎవరో తట్టినట్లు తెలివి వచ్చింది. ఒక్కసారిగా లేచి కూర్చున్నాడు. ఉదయసంధ్యలో ప్రకృతి అప్పుడే మేలుకుంటోంది; సూర్యోదయం ఇంకా కాలేదు. అప్రయత్నంగా ఆకాశం వంక చూశాడు బాహ్యుడు, ఆ దివ్యవాణి మళ్ళీ

వినవస్తుందో ఏమో! నిర్దేఘమైన ఆకాశాన్ని చీల్చుకుంటూ ఒక చిలుకలగుంపు మామిడిచెట్టును ఆక్రమించుకుంది. వాటి కలరవాలు బాహ్యుని మనసులోని కలతను రెట్టింపు చేశాయి. వాటి సద్దు మణగకుండానే దూరంగా ఎక్కడో ఒక కోయిలకూత. బాహ్యుని మనస్సు మనస్సులో లేదు. “ఎవరి సమ్యక్ సంబుద్ధుడు? అతడా సంపూర్ణజ్ఞాని? అతని ధర్మ ప్రవచనమూ నాకు మార్గదర్శకము? ఇది నిజమేనా?” అని సందేహిస్తూ లేచి నిలుచున్నాడు బాహ్యుడు. కాని “నాన్యః పన్ధావిద్యతేజయనాయ” (వేరే మార్గమేమీ లేదు) అన్న కలలోని వాణి చెవులలో గింగురుమంటున్నది. “తెల్లవారు శాము కలలు నిజం అవుతాయంటారు. ఏమో, ఏపుట్టలో ఏ పాముందో! ఇది తేల్చుకోవల్సిన విషయమే!” అది నిశ్చయించి, కాలకృత్యాలు తీర్చుకొని దూరప్రయాణానికి సిద్ధమయ్యాడు బాహ్యుడు.

ఎక్కడి సూర్యారక, ఎక్కడి శ్రావస్తీ! బాహ్యుడు శ్రావస్తీ పేరు వినడమే కాని, వెళ్ళి ఎటుగడు. ఇక బుద్ధుని మాటా? ఎవరో పరివ్రాజకుడు సనాతన వైదిక ధర్మాన్ని కాదని, ఏదో అనాత్మవాదాన్ని బోధిస్తున్న వైనం తనవరకు వచ్చింది కాని, అతడే తాను కలలో విన సమ్యక్ సంబుద్ధుడని బాహ్యుడు ఎలా అనుకోగలడు? అయినా కాకపోయినా, ఇప్పుడతని చింతనవేరు; అది అతి త్వరగా శ్రావస్తీ చేరుకోవాలనే. అందుకు తగినట్లు గానే అతడే మాత్రము ఆలస్యం చేయలేదు. హుటాహుతి పయనమయ్యాడు శ్రావస్తీకి. అంతా సవ్యంగా జరిగితే ఒక వారం పది రోజుల ప్రయాణం. ముందుగా గోదావరి ఒడ్డున ప్రతిష్ఠానపురం చేరుకొని, ఆతరువాత నర్మద దాటి, ఉజ్జయిని మీదుగా యమునాతీరాన ఉన్న కోశాంబికి వెళ్ళాలి; అక్కడనుండి గంగపై అయోధ్యా, ఆపైన కోసలదేశంలో అచిరావతి (తె నదీ తీరాన శ్రావస్తీకి. సులభప్రయాణం కాదు. కాని, బాహ్యుని సంకల్పబలమో, ముహూర్తబలమో, ఇంత ప్రయాణమూ అనుకున్నట్లుగా జరిగింది. అతడు గమ్మం చేరుకునేసరికి తెల్లారింది. శ్రావస్తీ నగరం అప్పుడే మేలుకొంటోంది.

నాటి శ్రావస్తీ అచిరావతి నది ఇరుప్రక్కల పారుతున్న ఒక మహా నగరం; కోసల దేశపు రాజధాని. మహారాజు ప్రసేనజిత్తు పరిపాలనలో వైవభోపేతంగా వర్ధిల్లుతోంది. రెండు చదరపు మైళ్ళ విస్తీర్ణంతో, ఉత్తర, దక్షిణాపధాల కూడలిగా, ప్రాక్షిణిమ ప్రాంతాల వ్యాపార కేంద్రంగా ఉన్న శ్రావస్తీ నాటి ఆర్యావర్తపు మఖ్యనగరం.

నది ఒడ్డున అనుష్ఠానం తీర్చుకొని, సేదతీరి, నగరంలో ప్రవేశించాడు బాహ్యుడు. కాని అంతా అగమ్య గోచరంగా ఉంది. విపణి వీధి చేరుకున్నాడు. సంస్కృతమే కాక పాలి, ప్రాకృతభాషలలో కూడ పరిచయం ఉండడం వలన ఒకరిద్దరి ద్వారా బుద్ధుని నివాస స్థలం జేతవనం లోని ఆరామమని గ్రహించాడు; జాడ తెలుసుకున్నాడు. జేతవనం చేరుకునేసరికి బాగా ప్రాద్దెక్కింది.

“భగవాన్ భిక్షాటనకై వెళ్ళే సమయం కదా ఇది! తిరిగి వచ్చే వేళ కూడా అయింది; విశ్రమించండి” అన్నారు ఆరామంలోని శ్రమణులు, బాహ్యుని వైనము, దూరప్రయాణ వివరాలు తెలుసుకొని. బుద్ధుని వెంటనే చూడలేకపోయినందుకు నిరుత్సాహం కలుగ లేదు సరికదా, ఆత్మత ఎక్కువైంది బాహ్యునికి. ‘విశ్రమించే’ పరిస్థితిలో లేడతను. బుద్ధుడు భిక్షాటనకై వెళ్ళిన దారి తెలుసుకొని ఆమార్గం పట్టాడు. శ్రమణులతనిని - ఆగమని అర్థిస్తున్నా వినక.

అపరాహ్లాం కాబోతున్నదేమో వైశాఖమాసపు టెండ తీవ్రమాతున్నది. అచిరావతి నదీసైకతాల మీదుగా వేడి గాడ్లు తీస్తున్నది. ప్రయాణీకులు చలివేంద్రాలు వెతుక్కుంటున్నారు. బాహ్యుడు మాత్రం ఎండ వేడి గమనించలేదు. అతని తాపం అంతరంగంలోనిది; దానికి ఉపశమనం బుద్ధదర్శనమేనేమో! శ్రమణుల సూచనలనుసరించి శ్రావస్తి వీధులలో త్వరత్వరగా నడచి రాజవీధి చేరుకున్నాడు బాహ్యుడు., బుద్ధుని వెతుక్కుంటూ. అనతి దూరంలో ఒక దృశ్యం అతనిని నిలవేసింది.

భిక్షాటనం ముగించుకున్నట్లున్న శ్రమణుల గుంపాకటి తన వైపే వస్తోంది. వారందరి ముందు తేజస్వి ఆజానుబాహుడైన మహాశ్రమణుడు చేత భిక్షాపాత్రతో అవనతవదనుడై భీరమందగమనంతో తనని సమీపిస్తున్నాడు. అతడే బుద్ధుడై ఉండాలని నిశ్చయించుకున్నాడు బాహ్యుడు. పరుగున ముందుకు వెళ్ళి బుద్ధుని పాదాల ముందు మోకరిల్లాడు, “భగవాన్! ముక్తిమార్గం చూపించండి!” అంటూ.

ఆకస్మిక సంఘటనకు ఏమాత్రం తొట్రు పడక భగవానుడు శాంతంగా: “నాయనా! ఇది భిక్షాటన వేళ; ధర్మప్రచనానికి సమయం కాదు. ఆరామానికి రా!”

బాహ్యుడు పట్టువదలలేదు: “అంతవరకు ఆగలేను, భగవాన్! అనుగ్రహించండి!” బుద్ధుని తోడి శ్రమణులు కూడ ‘ఇది వేళ కాదని’ బాహ్యునికి నచ్చచెప్పే ప్రయత్నం

చేశారు కాని, అతడు వినే స్థితిలో లేడు; మోకరిల్లే ఉన్నాడు

బుద్ధుడు నెమ్మదిగా వంగి, బాహ్యుని తలపై చేయి వేసి, అనునయంతో “ఏమిటి నాయనా! నీ చింత?” అనడంతోనే, బాహ్యుని ఆవేదన పెల్లుబికింది.

“భగవాన్! శాస్త్రాలన్నీ అభ్యసించాను, యజ్ఞాలు చేశాను; వేదాలు తరచి చూశాను, జ్ఞానిననుకున్నాను. కాదని గ్రహించి, ముక్తిమార్గం కోసం మీవద్దకు చేరాను. వ్యవధి లేదు అనుగ్రహింప వేడుకుంటున్నాను, మన్నించండి!” అన్నాడు అంజలి ఘటించి.

బుద్ధుడు బాహ్యుని రెండు చేతులతో లేపి, అతనిని తదేకదృష్టితో చూశాడు; “నాయనా! శ్రద్ధగా విన” అని, ఒక్క నిమిషం కళ్ళుమూసుకొని, “చూచిన దానిలో చూచినది తప్ప మరేమీ లేదు. చేసిన దానిలో చేసినది తప్ప వేరేమీ లేదు. విన్న దానిలో విన్నది తప్ప వేరేమీలేదు. ఏ మనోవర్తనమైనా ఆవర్తనం తప్ప వేరేమీ లేదు. ఇదే ధర్మ సూక్ష్మం, ఇదే ముక్తిమార్గం!”

పిపాసార్తునికి మధురాంబువులు బాహ్యునికి భగవానుని సూక్తులు. క్రమంగా అతని ముఖకవలికలు మారాయి. అంతరంగంలోని ఆనందతరంగం మందహాసంగా వెలువడింది. అప్రయత్నంగా “చూచిన దానిలో చూసినది, విన్నదానిలో విన్నది, చేసినదానిలో చేసినది” అని మననం చేస్తూ తల వంచి, “ధన్యోస్మి, భగవాన్! నా జన్మ తరించింది!” అంటూ, మరల పాదాభివందనం చేశాడు బుద్ధునికి. బాహ్యుని - ఆశీర్వదించి, బుద్ధుడు జేతవనం దెసగా నడక సాగించాడు.

దూరమవుతున్న తథాగతుని చూస్తూ స్థాణువులా నిలుచుండి పోయాడు బాహ్యుడు. అతనిలోని ఏదో ఉద్వేగము, అంతలోనే ఒక పెన్నిధి దొరికిన సంతృప్తి, తజ్జనితమైన ప్రశాంతభావన, ఆనందాశ్రువులుగా వెలువడినవి. అతని ముఖంలోని మార్పు, అలౌకిక వర్ణస్థూ వెనుక నున్న శ్రమణులకు సంభ్రమాశ్చర్యాలు కలిగించాయి. బౌద్ధసంఘం కనుచూపు దాటివరకు నిలబడే ఉన్నాడు బాహ్యుడు. కొంతసేపటికి తేరుకొని అటువైపే మంత్రముగ్ధునిలా నడక సాగించాడు. అతని ఒంటిపై స్థూపా ఉన్నట్టులేదు; అతడే లోకంలోనే ఉన్నట్టు లేదు. మరేదో లోకానికి తీసుకుపోతున్నట్టున్నాయి అతని పాదాలు.

ఎదురుగా వస్తున్న గోవుల మందను అతను

చూసినట్లులేదు. తప్పుకోక, వీధి మధ్య నడుస్తున్న తనను ఆలమంద రెండు ప్రక్కలా రాచుకుంటూ పోవడం అతను గమనించలేదు. దుడుకుగా వస్తున్న ఒక ఆవు తలవిసురుతో తనని పడ త్రోయడం కూడ అతనికి పట్టినట్లు లేదు. నేల కొరుగుతున్నా అతని తన్నయత్న వైఖరి మారినట్లులేదు. అవును మరి, తథాగత దివ్య బోధామృతపానమత్తునికి స్టహ ఏది? బాధ ఏది? మరణమేదీ?”

గోధూలి మణి, మంద అంతా దాటిపోయిన తరువాత కాని కానరాలేదు జరిగిన దుర్ఘటన. చూచి, పరుగెట్టి వగర్చుకుంటూ వచ్చిన గొడ్లకాపర్చు, పనిసరజనులు ఆదుకునే వేళకు సమయం మించిపోయింది. వీధి మధ్య కుప్పగా కూలి ఉన్నాడు బాహ్యుడు. శాక్యముని మూడు మాటలతో ముక్తుడైన బాహ్యుడు విగతజీవుడైనా, అతని ముఖకవచకలు మారలేదు; తేజస్సు కోల్పోలేదు. అమోఘధర్మప్రవచనంతో క్షణంలో ప్రాతపన్నుడైనా (౨, అర్హతుడై, సద్యోవిముక్తుడైన బాహ్యునికి నిర్వాణ (10) సుఖం అంతలోనే నిర్వాణ (11) మైంది.

బుద్ధభగవానుని ఆదేశంపై శ్రమణసంఘమూ, ధర్మాత్ములైన కొందరు శ్రావస్తి జనులూ, అనాధప్రేత సంస్కారానికి పూనుకున్నారు. జేతవనం దరిదాపులనే అచిరావతి నది ఒడ్డున చితి పేర్చించారు. దహన సంస్కారం మొదలయ్యేసరికి సూర్యాస్తమయం కాబోతున్నది.

ఆరామంలో సాయంత్రం తథాగతుని ధర్మభోధ ఇది: “బాహ్యుడు ధన్యుడు. అవసానదశ నెఱిగి, జ్ఞానకాంక్షియై, అర్హతుడై, జన్మరాహిత్యమందాడు.”

“చూచు చుండెడు నపుడు చూచు టొకటి వినుచు నుండెడు నపుడు వినుట యొకటి మనసు వర్తించు నపుడు వర్తన మొకటియె చేయునది యెట్టి యైనను చేయు టొకటి బంధముక్తుని జేయు విపశ్యనమ్ము!
ఇదియె అష్టాంగప్యదయ మియ్యదియె పరము బాహ్యునకు నంత్యకాలాన గ్రాహ్యమైన ముఖ్యసూత్రమ్మిది యతని పుణ్యఫలము”
“ఇంద్రియ స్పర్శలో నహంవృత్తి లేక ఎపుడు నీ చేత లందున ‘నీవు ‘లేవో’ అపుడు కర్మఫలమ్ము నిన్నంటబోదు ధర్మములలో మహోత్పప్త ధర్మ మిదియె

సూక్ష్మమయ్యు పరాయణ సూత్ర మిదియె”
అచిరావతి నది ఒడ్డునే బాహ్యుని చితి దహింప బడుతోంది. సూర్యాస్తమయమైంది. ఎరుపెక్కిన పశ్చిమాకాశమూ, గాడ్డుకి ఎగిసిన చితిపై మంటలూ, మంటలను ప్రతిఫలించిన నదీజలాలూ, బాహ్యుని పంచీకరణ స్థితి (12) ని పంచుకున్నాయి. సంధ్యారుణిమలో ఆరామస్తంభాలు జేగురురంగు పూసినట్లున్నాయి. కొద్దిసేపటికి చితి చల్లారింది; చీకట్లు కమ్ముకున్నాయి. అక్కడక్కడ కొన్ని మిణుగురు పురుగులు మాత్రం అనిత్యత్వాన్ని చాటుతున్నట్లుగా వెలుగుతూ ఆరుతూ ఉన్నవి.

(పురాతన బౌద్ధ వాఙ్మయపు ‘ఉదాన’, ‘సుత్తని పాత’ గ్రంథాలలోని ‘బాహ్యసూత్రం’ ఈ కథకు - ఆధారం)

ఈ కథలోని కొన్ని పదాలకు వివరణ:
సద్యోవిముక్తి: తక్షణమే విముక్తి (ఒక విధంగా ‘సూక్ష్మంలో మోక్షం)

- (1) ధర్మచక్రప్రవర్తనం: జ్ఞానోదయమైన తరువాత సారనాథ్ లో బుద్ధుని మొట్టమొదటి ధర్మభోధ
- (2) మహాకశ్యపుడు, సారిపుత్ర, మౌద్గల్యాయనులు: బుద్ధుని ముఖ్యశిష్యులు
- (3) తథాగతుడు: ‘ఈ విధముగా వచ్చి(వెళ్ళి) న వాడు’, బుద్ధుడు
- (4) చీవరం: శ్రమణుల అంగవస్త్రం
- (5) సాంగోపాంగము (స+అంగ+ఉప+అంగము) గా = క్షుణ్ణముగా
- (6) సూర్యారక: నేటి గుజరాత్ లోని సూరత్కు దగ్గరగా ఉన్న ‘సోపర’ అనే గ్రామం
- (7) శ్రావస్తి: నేటి ‘సాహత్ మాహత్’ గ్రామం
- (8) అచిరావతి: నేటి ‘రాప్తి’ నది
- (9) ప్రాతపన్నుడు: ధర్మస్రవంతిలో చేరినవాడు
- (10) నిర్వాణం: జీవన్ముక్తి
- (11) నిర్వాణం: మృత్యువు
- (12) పంచీకరణస్థితి: దేహాంతమైన పిదప ప్రాణము పంచభూతము (నేల, నీరు, నిప్పు, గాలి, ఆకాశము) లలో లీనమయే పరిస్థితి.

